

ŽELJKA BRLOBAŠ

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb

zbrlobas@ihj.hr

GLAVNI BROJ *JEDAN* I REDNI BROJ *DRUGI* U GOVORIMA KAJKAVSKOGA NARJEČJA (NA PRIMJERU RJEČNIKA KAJKAVSKIH GOVORA)

Brojevi kao vrsta riječi svojstveni su gramatičkomu opisu kajkavskoga narječja prema jezičnoj uporabi u pojedinim mjesnim govorima. U radu se analiziraju temeljna morfološka obilježja brojeva na odabranom korpusu objavljenih rječnika kajkavskih govora prema natuknicama, gramatičkim odrednicama vrste riječi, potvrđenim morfološkim oblicima, značenjima i navedenim oprimjerenjima značenja u rječničkim člancima. Predmet su analize glavni broj *jedan* i redni broj *drugi* u kontekstu brojeva i pridjeva.

1. Uvod

Brojevi kao vrsta riječi svojstveni su sustavu kajkavskoga narječja prema jezičnoj uporabi u mjesnim govorima. Stoga su predmet jezikoslovnoga opisa u gramatičkom, leksikografskom i dijalektološkom pristupu. Gramatički im je opis svojstven u monografskim pregledima kajkavskoga narječja ili u opisima pojedinoga mjesnog govora. Leksički su u okviru leksikografske obrade zastupljeni u rječnicima kajkavskih mjesnih govora. Iako je opis morfoloških obilježja očekivano cjelovitiji i sustavniji u gramatičkom pristupu, leksikografski je opis, ovisno o metodološkim obilježjima svakoga pojedinog rječnika, izvor jezičnih podataka prema natuknicama, gramatičkim odrednicama vrste riječi, potvrđenim morfološkim oblicima, značenjima i navedenim oprimjerenjima značenja u rječničkim člancima. U analizi brojeva rječnički je članak informativan na dvije razine izvora jezičnih podataka, neposrednoj i posrednoj: a) morfološka se obilježja brojeva mogu neposredno iščitati iz natuknice (u kojoj je broj kao vrsta riječi u određenom kanonskom obliku), gramatičke odrednice vrste riječi i

potvrđenih morfoloških oblika, b) posredan izvor morfoloških obilježja svojstven je oprimjerenjima značenja na sintaktičkoj razini rečeničnoga primjera.

2. Teorijski okvir i metodološko polazište

S teorijskoga stajališta na temelju dosadašnjih jezikoslovnih propitivanja brojevi kao vrsta riječi¹ dijelom su jezične kvantifikacije u hrvatskom jeziku. Naime, za komunikaciju je neophodno dati obavijest o točnom broju (čega brojivoga), a tomu služe upravo i brojevi kao vrsta riječi. Uz njih kao brojevnju kvantifikaciju u hrvatskom jeziku postoji nekoliko tipova kvantifikacije. Jedna je od njih gramatička kvantifikacija, koja je posve neodređena i može se smatrati primarnom jezičnom kvantifikacijom (Pranjković 2004: 29), gdje se sve ono što se kvantificira dijeli u dvije osnovne skupine, odnosno svojstvena joj je relacija jednina – množina. Razvidno je da se gramatička kvantifikacija veže uz kategoriju gramatičkoga broja, no njome se ne može u potpunosti odrediti točan broj elemenata. Gramatička i brojevnja kvantifikacija učestala su jezična obilježja hrvatskoga jezika, uz koja supostoje: a) leksičko-gramatička ili tvorbenja kvantifikacija, odnosi se na zbirnost (kolektivnost) kao »jedan vid neutralizacije, ali istodobno i preciziranja onoga što se označuje kategorijom broja« (Pranjković 2004: 30), b) leksička kvantifikacija, npr. *malo*, *mного*, *puno*, iako neodređena, ipak je određenija nego gramatička i služi za brojčanu konkretizaciju množine ili jednine tvornih imenica (Pranjković 2004: 30).²

Brojevi kao vrsta riječi iskazuju točnu, prebrojivu i prebrojenu količinu, brojnost, ili točan redosljed pojma izrečena imenicom (Marković 2012: 463). Stoga je njihovo glavno svojstvo »svojevrsna kvantifikacijska preciznost, određenost, točnost, jednoznačnost« (Pranjković 2004: 29). Preciziranje kvantitete (kao stvarna, unutarjezična potreba) daje obavijest koju možemo smatrati leksičkim svojstvom brojeva kao vrste riječi, a o ostalim njihovim gramatičkim svojstvima ovisi je li riječ o kvantifikaciji predmeta (ili o opredmećenju broja) (npr. *četvorica*), o kvantifikaciji kao svojstvu (npr. *sedmi*) ili o kvantifikaciji kao okolnosti (npr. *jedanput*) (Pranjković 2004: 29).

Metodološko polazište u ovoj analizi morfoloških obilježja brojeva kao vrste riječi u govorima kajkavskoga narječja temelji se na utvrđenim osnovnim morfološkim obilježjima brojeva u gramatikama standardnoga jezika (npr. Babić i dr. 1991; Barić i dr. 1997; Silić i Pranjković 2005; Raguž 1997) i u monografskom

¹ Oni čine »semantičko središte kategorije kvantitete [...] jer je njihovo značenje u najmanjoj mjeri povezano s nekim drugim nekoličinskim značenjima, a kad je riječ o sintaktičkoj razini, tj. o ustrojstvu spojeva riječi i rečenica, onda je izražavanje količine koncentrirano u imenskoj skupini« (Badurina i Pranjković 2016: 91).

² O tipovima jezične kvantifikacije opširnije i u Badurina i Pranjković (2016).

opisu kajkavskoga narječja (Lončarić 1996).³ Pristup se temelji na dosad uvriježenoj gramatičkoj podjeli brojeva u koje se uvrštavaju glavni i redni brojevi. Oni su, naime, s obzirom na pripadnost vrsti riječi neprijeporno dvije temeljne sastavnice u podjeli brojeva.

Budući da su gramatička svojstva glavnih i rednih brojeva opširna, ova je analiza usmjerena na: 1) morfološka obilježja glavnoga broja *jedan* u funkciji pridjeva, zamjenice/neodređenoga člana i u sintagmatskom odnosu uz vokativ, 2) službu rednoga broja *drugi* u korelaciji (u opreci i u vezi) s *jedan, jedni, neki*.

Navedena se izdvojena obilježja glavnoga broja *jedan* i rednoga broja *drugi* analiziraju na odabranom korpusu dosad objavljenih rječnika kajkavskih govora⁴ i u domeni jezičnih činjenica neposredno svojstvenih govorima kajkavskoga narječja. Osnovni je cilj analize utvrditi navedena obilježja na zadanom rječničkom korpusu govora kajkavskoga narječja.

3. Analiza

3.1. Glavni broj *jedan*

U govorima kajkavskoga narječja, prema primjerima dijalektnih rječnika, pojedina su morfološka obilježja glavnoga broja *jedan* u skladu sa sljedećim ostvarajima:

1) prema morfološkoj kategoriji broja broj *jedan* ima i oblike množine, no jesu li oblici množine pripadni broju kao vrsti riječi? Prema gramatičkomu pristupu u metodologiji leksikografske obrade, npr. u rječniku varaždinskoga govora, natuknica *jedan* objašnjava se ovako:⁵

j'ędęn, -dna, dno. **num.** 1. *jedan* (1). J'ędęn kak nij'ędęn.

2. adj. *neki, pojedini; usp.* nijeden, stanoviti. Kęj ję tō za j'ędnu kn'igu? J'ędni ľudi su d'ošli pō řu. D'ošęl ję j'ędęn k'oj tę tr'ęba. (V₂₆₀)

Kao što je razvidno u primjeru, riječ je o broju kao vrsti riječi, i u tom slučaju pripadno je obilježje po rodu i broju *jedan, jedna, jedno*. Pritom se broju *jedan* kao

³ O zastupljenosti elemenata u gramatičkim opisima i o leksikografskom statusu brojernih riječi u *Rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* usp. Franić (2007).

⁴ Prema korpusu rječnikā zastupljeni su mjesni govori u okviru goranskoga, gornjolonjskoga, donjosutlanskoga, podravskoga, međimurskoga, srednjozagorskoga, varaždinsko-ludbreškoga dijalekta kajkavskoga narječja (usp. podjelu prema Lončarić 1996, 2005). Svjesni smo izostanka naslova pojedinih rječnika koji nisu ušli u izbor. Popis izvora rječnikā i pripadajućih pokrata naslova (prema abecednomu redu pokrate) v. na kraju teksta.

⁵ Primjeri se u tekstu citiraju izvornim slovopisom (pritom su moguća pojedina odstupanja od izvornih slovnih znakova), a u zagradi se uz navedeni primjer donosi pokrata naslova rječnika (prema popisu izvora) i broj stranice.

vrsti riječi isključuje morfološka kategorija broja u oblicima množine.⁶ Naime, »brojevima međutim kvantifikacija kategorijom broja nije načelno svojstvena jer sami brojevi (kao vrsta riječi) predstavljaju osobit tip kvantifikacije koji je suprotan kvantifikaciji kategorijom broja. Naime dok je kvantifikacija gramatičkom kategorijom broja maksimalno jednostavna i maksimalno neprecizna (osobito kad je riječ o množini), kvantifikacija brojevima kao vrstom riječi maksimalno je precizna, pa su ta dva osnovna tipa gramatičke odnosno leksičko-gramatičke kvantifikacije u jeziku vrlo često međusobno komplementarna« (Badurina i Pranjković 2016: 90).⁷ S obilježjem množine *jedan* pripada drugoj vrsti riječi,⁸ što je potvrđeno i na temelju prethodno navedenoga primjera rječničkoga opisa u kojem je neposredno razlučen ostvaraj dviju vrsta riječi, broja i pridjeva.

II) Međutim, u navedenoj rječničkoj razluci broja *jedan* nastaju sljedeća problemska pitanja: 1) kojoj zapravo vrsti riječi pripadaju primjeri broja *jedan* kada nisu neposredno broj i pridjev kao vrsta riječi prema morfologiji i značenjima, što je u neposrednom odnosu s 2) postojanjem službe i značenja člana u govorima kajkavskoga narječja, kako potvrđuju i oprimjerenja, ali i eksplicitan opis natuknice *jedan* npr. u rječničkom članku mjesnoga govora Cerja:

jěden/jěn num [...]

1. *jedan* [...]

2. *netko, neki* [...]

3. *neodređeni član*. Tò bil *jěden* škft čövek àli ję i priskřbel, penezār.

Tò ję dòbil òd *jenòga* čöväka. Tì si *jěn* nòrc. (CZ₁₈₇)

Pritom npr. i

jєn zam./br. *jedan, tamo neki, j`enuga, pl. j`ene*. Vĩdim j`enuga mũža! Kej bu *jen* bedāk n`eke poviěd`al!? (HZ₁₃₅)

kao i u oprimjerenjima, npr.

Nar'i:du ję *ano* vęlik'a:nsko stųar za ta krej. (Č₃₁₇) Dóupau me se je *jén* léjpe fant. (D₇₇) Tu te je sè *jéna* véjlika bedaríja. (D₃₃) Déjdenarsko pójli je *jén* véjlike pódou. (D₂₈₅) Vĩnčau se bum z *jednũm* lřpum pũcum. (DI₄₉₆) [...] velřju kak je

⁶ Kada znači matematički broj ili brojku, *jedan* se ne sklanja i ne mijenja mocijski (Marković 2012: 484), što je svojstveno i glavnim brojevima *dva, tri i četiri*. Službu matematičkih termina navedenih glavnih brojeva, bez sklonidbe i gramatičkoga roda, razlikuje npr. i Raguž (1997: 105, 111), Tafra (2005b: 15) kao apstraktnu količinu ili apstraktno značenje, Babić i dr. (1991: 663) kada su u matematici kao samostalni pojmovi. U analizi je potvrđeno npr.: Zabúnea s'n se i rékua da je *dvoá* i *dvoá piét*. (D₄₄₄)

⁷ Da broj *jedan* nema množinu, zaključuje se i u Tafra (1989: 230, 2005a: 42, 46, 2005b: 13).

⁸ Marković (2012: 484) množinski oblik *jedni* smatra pridjevom. Raguž (1997: 105, 111) među glavnim brojevima za *jedan, jedna, jedno* tvrdi da su pridjevi, koji mogu imati i množinu, a »iako je oblikom neodređeni pridjev, broj *jedan* (i ostali rodovi) imaju deklinaciju samo određenoga pridjeva«.

tû nîgda žīviū *jĕn* čovĭk kaj se je dižau kaj krāl. (DI₂₁₅) *Jĕdna* je pŭcka b'ila Jeljica. (HZ₁₃₅) Zāto su [vīle] prĕšle od nās gdā je cĕli svĕt pōstal *jĕna* krĭka, vĭka i halabŭka. (S₃₅₉) [...] drugāč je bĭl *jĕn* pĕs vu Stārogradskoj, kaj sĕ Pĕršin zvāl. (S₁₀₈) Bŭm ti *jĕn* lĕpi pŭšlec cvĕtja poklōnil. (S₃₃₇) Pripovĕda se dā su se *jĕdnemu* človēku vlĕkla črĕva zājnem, kaj ga je *jĕn* z nōžum raspōril, a mĭmo nĕga je išla *jĕna* bāba kā je ĭmala zānofnicu. (S₁₉₀) T'akuf *j'ĕden* neprem'išlenĭ č'in m'ore čŭv'eka sk'opŭ kušt'atĭ. (SD₂₇₀) Mōj t'ata je šlĕjfal rol'ĕtĕ za *j'ĕnoga* roletjāra. (V₈₈₂) I v'idĕl sĕm *j'ĕnoga* č'ist nepoznātoga čov'eka. (V₄₉₈)

Gramatička promišljanja o glavnom broju *jedan* u službi člana u standardnom hrvatskom jeziku navode se u kontekstu opisa zamjenica. Npr. u Barić i dr. (1997: 208) ističe se da broj *jedan* ima »službu neodređene zamjenice« u značenjima 'neki', 'netko' ili 'isti' i 'nitko', 'nikakav'. Raguž (1997: 353) smatra da brojevni pridjev *jedan* »dolazi kao atribut i kad nema bročanu vrijednost, tj. kad ima vrijednost neodređenoga člana uz imenice koje imaju općenit karakter, koje atribut *jedan* (*jedna, jedno*) specificira« navodeći da se to događa uglavnom uz imenice za osobe i jedinke kad označuju konkretnoga predstavnika vrste.⁹ Pritom npr. i u leksikografskom opisu broja *jedan* (HER 2002: 525) u standardnom jeziku stoji, uz ostala značenja, da je on »III. *zamj.* u funkciji člana« sa značenjem »neki, pojedini ob. poznat onome koji govori [*~an čovjek; ~ni ljudi*]«.

U kajkavskoj monografiji Mije Lončarića (1996: 127) i u Šojat (1982: 435) navodi se također uporaba broja *jedan* kao neodređenoga člana, s tvrdnjom da su mnogo običniji izričaji bez takvoga broja. Šojat, međutim, ubraja broj *jen/jeden, jena, jeno* (i *nijen, nijena, nijeno*) i u »najobičnije neodređene zamjenice« (uz npr. *nekteri, neki, saki* i dr.), s objašnjenjem da je obična upotreba toga broja u značenju neodređene zamjenice *neki, nekteri*, a da se tada govori i u pluralu (Šojat 1982: 405).¹⁰

⁹ Objašnjenje gramatičke pojave Raguž potkrepljuje primjerima: Jutros sam sreo *jednoga* čovjeka. Na ulazu u prodavaonicu pala je *jedna* žena. Upoznao sam *jednu* zgodnu ženu.

¹⁰ U gramatikama kajkavskoga hrvatskog književnog jezika *jedan* se opisuje u domeni broja kao vrste riječi. Pritom Szentmártony (1783: 42) *jeden, jedna, jedno* 'jemand, einer' svrstava u neodređene zamjenice (»uneigentliche Fürwörter«), kao i Kornig (1795: 96): *jeden, jedna, jedno* 'jemand, einer'. U 19. st. tako čine Matijević (1810: 110): *jeden* 'einer' (»uneigentliche Fürwörter«), Đurkovečki (1826: 84) u opisu, tj. primjerima *zaimena nestanovitoga*, a i Kristijanović (1837: 59): *jeden* 'einer', uz *jeden jedini* 'ein einziger' (»unbestimmte Fürwörter«). Međutim, Kornig (1795: 21) tvrdi da se neodređeni član (»das unbestimmte Geschlechtswort«) *jeden, jedna, jedno* mijenja kao pridjev, a Matijević (1810: 14) *jeden, jedna, jedno* također ubraja u neodređeni član (»das unbestimmte Geschlechtswort«).

Iako postoji mišljenje da posezanje za književnokajkavskim gramatikama nije ključno u analizi kajkavskih dijalektnih obilježja, napominjemo da je, s jedne strane, ishodišni jezični sustav kajkavska osnovica, a s druge strane autori u gramatikama kajkavskoga hrvatskog književnog jezika (kao, uostalom, i u gramatikama hrvatskoga jezika štokavske osnovice) i metodološki i teorijski pristupaju gramatičkomu opisu jezičnih činjenica te stoga pristup u ovoj analizi smatramo opravdanim.

Na temelju leksikografskih izvora u ovoj analizi razvidna je učestala uporaba broja *jedan* u službi člana, neovisno o tome kako gramatički razriješiti pitanje kojoj vrsti riječi pripada navedena uporaba i značenje – zamjenicama ili pridjevima,¹¹ jer član nije vrsta riječi u hrvatskom jeziku.¹² Najapstraktnija, najviše gramatikalizirana jest upotreba zamjenica i brojeva u funkciji člana jer se njima u toj upotrebi izražava samo gramatičko značenje određenosti i neodređenosti (Pranjeković 1982: 28).

III) Govorima kajkavskoga narječja svojstvena je uporaba broja *jedan* u sintagmatskom odnosu najčešće uz vokativ, npr.

Árš tjá, nesnoága *jéna!* (D₂₉) Vražič'k *jén* vroagomiét'n! (D₄₃₉) Ősel *jeđen!* (CZ₁₈₇) Stári jàrac ti *jèđen*, ðeklè bi glèðeð! (Đ₂₂₇) Omōsānci ví *jèni* rijāvi!. (Đ₄₃₃) Tí si *jèðen* gādni tračlīvēc. (G₄₀₃) Dej zamūč 'i ti jezičnica *j'edna!* (HZ₁₃₅) Prášec *jæn* (ili *prāsæ jæne*), kāk tuō jīeš, sã ti pad stól apāda! (J₂₂₂) Pa rīti buš duōbil, paškuōdnák *jæden!* (J₂₀₅) T'ij *j'en* tr'ejnřus! (MS₄₆₃) Gr'inta *j'ena!* (MS₁₃₈) Šlāmpavec *jèn*, pāk si z hīže šekrēt narèðil. (S₁₅₉) Mūlec *jèn* zamūsani! (S₂₅₀) Plešīvec *jeden*, jōš ti ni lāsi nīsu zrāšli, a vēč bi komandīral v birtīji. (S₃₃₁) Kāj si me strāšil, tihotāpec *jèn*. (S₁₈₆) T'i *j'an* grđubī'ok, p'ak sī š'el n'ekam k'idnřuti! (SD₁₄₃) T'ęca *jeņa*, kaj sī to naprōjla? (SMf₂₀₁) Č'ėkaj sę tī, gřðen *jeñ!* (SMf₁₇₇) P'azi k'ej ðēlaš, sm'olēš *jēn!* (V₉₄₄) Tēpica *jeņa*, dimo duōjdi! (Z₃₃₃)

Primjeri se u rječnicima navode posredno, kao oprimjerenja značenja drugih vrsta riječi. Takva se uporaba broja *jedan* ponajprije morfološki ostvaruje u jednini, a svojstvena joj je i kategorija roda. U odnosu na govorne činove realizira se u izravnom obraćanju govornika prema sugovorniku. Prema položaju u sintagmi broj *jedan* najčešće stoji iza imenice, učestalo u uskličnim rečeničnim iskazima.

U dosadašnjim gramatičkim opisima hrvatskoga jezika jezična je pojava navedena npr. u gramatici Julija Benešića 40-ih godina prošloga stoljeća (1939: 289) s opisom značenja 'prijekor; prijetnja; neuljudnost'. Krajem 19. st. Adolfo Veber (1871: 153) tvrdi da u prijekorima i kletvama dolazi bez osobita značenja, osim što jače izriče ukor. Prema suvremenim leksikografskim opisima, npr. u HER-u (2002: 525), definira se u značenju riječi za pojačavanje. Prema učestalosti primjera u rječničkim oprimjerenjima značenja zaključuje se da je takva uporaba svojstvena cijelomu kajkavskom govornom području.

Pritom, realiziraju se i iskazi, često u značenju kvalifikacije prijekora, ali u neizravnom obraćanju prema sugovorniku, tj. kada se govornik očituje o trećoj

¹¹ M. Ivić (2008: 10) u propitivanju naziva *vrsta riječi* upućuje na činjenicu da inozemni lingvisti u novijim istraživanjima za specifičnu pojavu – kada jedan te isti leksem može svojim semantičko-sintaktičkim obilježjem pripadati različitim vrstama riječi – predlažu naziv *categoryal polysemy* (*kategorijalna polisemija*).

¹² Usp. Silić (1992–1993: 411), gdje se dokazuje da »fizička odsutnost gramatičkoga sredstva ne mora dokidati njegovu funkciju«, uz činjenicu »da bi se i u hrvatskom jeziku, iako pripada sintetičkim jezicima, moglo govoriti o članu«.

osobi. Takvoj je uporabi svojstvena (i) izrična rečenica. Osim što broj *jedan* ima značenje riječi za pojačavanje, veoma mu je bliska i sličnost sa službom člana. Npr.

Unã je *jednã* hūdã bãba! (DI₁₇₉) Tu je *jéna* véjlika „praščarija”. (D₂₉₁) Tõ je sámõ *jědnõ* põtakãlo. (G₂₈₄) Õn ti je *jěn* lišec. (S₁₃₁) Õna je *jěna* šãmlla. (S₁₈₅) Õn je takãj *jěn* jõpec. (S₂₄₇) Õn je takãj *jěn* šupelãk. (S₃₅₄) Õn je bıl *jěn* õbični tãt. (S₂₅₆) Õn je bıl *jěn* õbični opšanitel. (S₃₂₆) T'õ je *j'an* puħ'osen i nezas'iten g'at k'õj s'amũ s'e za s'ebe gled'i. (SĐ₂₇₄) 'Un je *j'an* đurıll'õk k'õj mĩ s'amũ h'ižũ sram'õtj. (SĐ₁₁₄) Õn je *jěn* tẽpec. (Z₃₃₃)

3.2. Redni broj *drugi*

Zastupljenost je rednih brojeva potvrđena u kajkavskim rječnicima i u natuknicama i u oprimjerenjima rječničkih članaka. Njihova su morfološka obilježja s obzirom na kategoriju roda, broja i padeža istovjetna pridjevima, što i na sintaktičkoj razini znači da su redni brojevi »u pravilu zavisne sastavnice sintagmi sročne sa sastavnicama o kojima ovise (npr. *prvi prolaznici*)« (Pranjković 2021: 27). Oblici rednoga broja imaju i službu i značenje pridjeva.¹³

U sustavu rednih brojeva značenjski su razvedeni oblici *prvi*, *drugi*, što rezultira činjenicom da navedeni oblici u domeni vrste riječi imaju status rednoga broja (‘položaj u redu’) i pridjeva (s proširenom značenjskom raslojenošću).¹⁴ Prema leksikografskim izvorima ovdje se analizira status leksema *drugi* u nekoliko određenih položaja. Naime, problemsko je pitanje službe rednoga broja *drugi*¹⁵ kad je u korelaciji (u opreci i u vezi) s *jedan*, *jedni*, *neki*. Na temelju

¹³ »Redni se brojevi često smatraju pridjevima zbog iste deklinacije. Međutim, oni ne ovlađavaju kategorijom određenosti, koja karakterizira pridjeve kao vrstu riječi, nemaju mogućnost stupnjevanja i njihova je raspodjela u imeničkim sintagmama ograničena na brojive imenice. Stoga ima razloga da ih smatramo podrazredom brojeva« (Tafra 1989: 235).

¹⁴ Leksikografski opis rednoga broja *drugi* u kajkavskom hrvatskom književnom jeziku usp. RHKKJ 1986: 3, 487–488, a u vezi s analizom usp. i leksikografski opis glavnoga broja *jedan* i *jen* (RHKKJ: 4, 187–189; 203). Upućujemo i na pristup natuknicama u mrežnom izvoru *Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*: <https://kajkavski.hr/>.

¹⁵ Badurina i Pranjković (2016: 92–93) govore o važnoj razlici između tipa kvantifikacije koja se označuje glavnim brojevima i tipa kvantifikacije koji se označuje rednim brojevima. Prvu nazivaju kardinalnom, a drugu ordinalnom kvantifikacijom. U prvom slučaju riječ je o kvantifikaciji u užem smislu, tj. o izražavanju količine predmeta ili ukupnosti objekata kvantifikacije, a u drugom o linearnoj određenosti skupa ili pojedinih članova skupa, što se posebno jasno vidi u iskazima tipa *Ivan je stigao drugi*. Ta činjenica da se redni brojevi odnose u pravilu na pojedine članove skupa rezultira njihovim specifičnim kvantitativno-kvalitativnim značenjem. Kod rednih brojeva autori smatraju da kvantifikacija čak nije ni u prvom planu, nego se predmet ili predmeti zapravo kvalificiraju preko kvantifikacije pa npr. *prva nagrada* ili *treća (objavljena) knjiga* označuju ne samo kvantitativna svojstva predmeta (tj. poredak u nizu nagrada ili objavljenih knjiga) nego bar donekle (često ovisno i o stupnju metaforizacije) i kvalitetu (kakvoću) predmeta vezanu za taj poredak (prva je nagrada primjerice i kvalitativno, a ne samo kvantitativno različita od treće). Stoga

primjera moguće je razlučiti sljedeće tipove ostvaraja.

1) korelacija *neki/jedni* – *drugi* (mn.), npr.

Jēni veliju da je tròp kađ se sprēšaju žmētki, a *drūgi* da su žmētki i tròp iste. (CZ₅₂₈) '*A:ni* imajo r'ajši pr'asnu, *dr'ugi* pa k'isuo m'ejku. (Č₁₉₃) '*A:nen* je fse pa uole, *drugen* pa neč. (Č₁₇₇) '*A:ni* zn'a:jo tranč'i:rat, *dr'ugi* so pa samu za m'itrat. (Č₂₈₇) *Jēni* so zakuvāli, a *drugi* sò se kefāli. (Đ₂₄₇) *Jēni* so čūvāli, a *drūgi* na parājščaku bili. (Đ₄₅₉) *J'ani* su d'obri, a *dr'ugi* h'udji. (P₂₀₂) *Nēki* veliju da ima vrāgof, a *drūgi* veliju da su vrāgi zločēsti lūdi na tēm svētu. (S₃₆₀)

Kada redni broj *drugi* ne znači položaj u redu nego je u korelaciji s *neki/jedni*, ima službu neodređene zamjenice (Barić i dr. 1997: 208), ili je zapravo riječ o pridjevu (Marković 2012: 487) što potvrđuje ne samo korelacija, nego i značenje 'ostali, ini'. Pritom, budući da je riječ o ostvaraju s moguće ispuštenom imenicom, postoji i krajnja tvrdnja prema kojoj »ako *drugi* znači 'ini, ostali' ili ako dolazi u opreku s *jedni* (*jedni su došli, a drugi nisu*), tada je zapravo riječ o pridjevima [...]; a kako je imenica uz njih eliptirana, oni su se već ili poimeničili ili pozamjeničili« (Marković 2012: 487). Usto, primjer *jedni* u navedenom slučaju potvrđuje da množinski oblici broja *jedan* nisu realizacija broja, nego realizacija pridjeva (v. gore u opisu broja *jedan* t. 3.1.).

2) korelacija *jeden* – *drugi* (jd.) s elipsom imenice, npr.

Bežiju i *jēn drūgoga* dostigāvaju. (DI₁₂₀) *Jēnōga* skrīj, *drugōga* pokāži! (Đ₂₂₈) Dōk živēš pod istēm krōvom, mōra *jēden drugōga* razmēti. (Fk-p₁₁₅) Tō je sē skelēno *jēdno* za *drūgo*. (G₃₃₆) Nōj.priē su *jēden drūgega* pašikāvaļi tē pa su sē pačēļi bīti. (J₂₀₅) *J'an* 'ide čres *dr'ugoga*. (P₉₅) Dōk se *jē(d)nomō* smfknē, *drūgomō* se prēšsvētj. (SMf₁₀₆) *Jēn drūgoga* je n^uōsil pinčeka lōnčeka. [...] (SMf₁₈₃) Njīt tē čūje *jēn*, niti *drūgi*. (SMf₁₈₉) *Jēn* mē z^uōvę kaj mō pēm korūzo rūžđit, *drūgi* kaj mō pōm^uōrēm grōzđję brāti, *trējtj* kaj pēm ž nīm sprōvlat [...] (SMf₂₀₃) Jēkali su *jēn drugōga* pod rēbra. (Z₉₂)

Za morfološku realizaciju navedene korelacije u kajkavskim govorima primarnih obilježja: a) jednina + b) bez ispuštene imenice »nije posve sigurno da ne bi trebalo razmišljati o potpunu poimeničenju« (Marković 2012: 492).¹⁶ Iako su ovdje potvrđeni primjeri korelacije u jednini i u muškom rodu, u Marković (2012: 492) su navedeni i primjeri *jedni* – *drugi* u množini (npr. *jedni su bili za, drugi protiv*), s tvrdnjom da »takvi *jedan* i *drugi* također mogu biti različitih rodova, dapače i srednjega roda« (npr. *oni nisu jedno za drugo*).¹⁷ Neovisno o referentima ili supstantivima moguće postojećih u iskazima koji bi eventualno zaključuju da se nimalo slučajnim ne čini što se ta vrsta kvantitativno-kvalitativnih odnosa izražava pridjevskim riječima (tj. rednim brojevima).

¹⁶ U Tafrā (1989: 229) zaključuje se da brojevi u funkciji imenica nisu i imenice sve dok govorimo u okvirima postojećih vrsta riječi.

¹⁷ Da nije riječ samo o muškom rodu, potvrđuje npr.: *Jēne* (*jēdne*) mīsli, *drūge* govōri, a *trējte* dēla. (Fk-p96)

prethodili navedenim (samostalnim) primjerima, ostvarena je svojevrsna *imenička* realizacija – *referent 1 : referent 2 (: referent 3)*. Iako to potvrđuju i primjeri jezičnih (govornih) realizacija, u frazeološkom izričaju npr. ‘dok *jednomu* ne smrkne, *drugomu* ne svane’ potpuno je razvidna funkcija tzv. „uopćenoga referenta”, odnosno supstantiva ili supstantivizacije broja.

3) korelacija *jeden – drugi* bez ispuštene imenice, npr.

Jén múj pájdaš je Pójlak, a *drúge* Krájn'c. (D₂₆₉) Štámple je tóčiu *jénega* za *drúgen* i véč je popúdan bíu pijan ku práš'c. (D₄₁₂) *Jěden* męlin mōra býti vu vōdę, a *drúgi* v žępu. (Đ₈₅₉) Na *jěno* vñho vnōter, a na *drúgo* vñm. (Fk-p₁₉₇) Dok *j'edna* cigan 'ica šluóga kárte, *drúga* b `erze kra`d `e. (HZ₁₃₈) *Jěna* jae óbarva čěrna, *drúga* pa siěra. (J₁₈₇) Diěca su *jěden drúgega* vazíli na táčkaj. (J₃₂₂) Šp'otaie mų 'ide na *j'eny* v'ouhu n'utri, na *dr'ugų* voum. (MS₄₄₅) N'egda su žakí h'odali z *j'anuga* vag'ona v *dr'ugi*. (P₇₃₈) Īma dęcu kak órgule, *jěn* je *drúgem* do nōsa. (S₂₂₉) *J'ena* nesr'ęča pr'ijme *dr'ugų* nesr'ęčų. (SĐ₂₅₅) D'ęčeci sų se zn'alí na bec'iklínų vuz'ití t'ak da je *j'eden* kųrm'onił, a *dr'ugi* je kl'ačíl. (SĐ₁₉₀) *Jěn* brát ję na glóso kak jókó d^uóbęr májstor, a *drúgi* kak pijónęc. (SMf₉₄) Míęli sọ dvę čęri. *Jěna* ję bila v rėdo, a *drúga* ję nę bila kak trę. (SMf₁₇₂) Bile ję pętęre decę pri híži *jěn drugómu* do vñha. (Z₂₁₉) *Jěn* ję mōš s kuól na vila digal siěne na kózlek, a *drúgi* ga ję z vilami potęgnol. (Z₁₁₃)

Primjeri toga tipa realizacije uključuju morfološke oznake (za *jeden*, *drugi*): +jednina, +rod. Analizirane se jedinice ostvaruju na razini rečenice bez ispuštene imenice (ili s imenicom u rečenici koja prethodi, npr. SMf₁₇₂). Stoga je isključeno promišljanje o poimeničenju, a ostaje mogućnost interpretacije funkcije: a) pridjev ili b) zamjenica. Funkcija je pridjeva očekivana kao polazno kvalitativno svojstvo uz imenice. S druge strane, određeni primjeri pokazuju svojevrsan *raspored* referenata u neposrednom odnosu (točka a : točka b), pa se usuđujemo tvrditi da je moguća funkcija zamjenice: *jedan* (ovaj/taj/onaj) – *drugi* (ovaj/taj/onaj), ovisno o upućivanju (anaforičnosti/kataforičnosti) kao svojstvu zamjenice.

4. Zaključak

U ovoj analizi izdvojena morfološka obilježja glavnoga broja *jedan* i rednoga broja *drugi* u mjesnim govorima kajkavskoga narječja, na odabranom korpusu objavljenih rječnika, potvrđuju osnovna, a u određenoj mjeri i pripadna specifična kajkavska obilježja u odnosu na brojeve u sustavu hrvatskoga jezika, iz čega se mogu utvrditi sličnosti i razlike. Glavni je broj *jedan* (posebice svojim množinskim oblicima) pridjev. I u kajkavskim govorima glavni broj *jedan* ima funkciju zamjenice/neodređenoga člana (npr. velíju kak je tů nįgda žívių *jěn* čovík). Potvrđeni su primjeri u sintagmatskom odnosu uz vokativ (npr. Ósel *jęden!*), u značenju riječi za pojačavanje.

Analizom službe rednoga broja *drugi* u korelaciji (u opreci i u vezi) s *jedan*, *jedni*, *neki* razlučena su tri tipa ostvaraja:

- 1) korelacija *neki/jedni* – *drugi* (mn.) – pokazuje da je *drugi* pridjev
- 2) korelacija *jeden* – *drugi* (jd.) s elipsom imenice – upućuje na svojevrsno poimeničenje (obaju korelativnih elemenata) (npr. *jě̀n`oga skrīj*, *drug`oga pokāži*)
- 3) korelacija *jeden* – *drugi* bez elipse imenice – potvrđuje mogućnost interpretacije pridjev/zamjenica (obaju korelativnih elemenata) (npr. *Jě̀n brát ję na gl`ošo* kak *j`ok`o d`h`o`ber mājst`or*, a *dr`ugi* kak *pij`o`neć*.).

Izvori (abecednim redom pokrata)

- CZ = Šatović, Franjo; Kalinski, Ivan. 2012. *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga prigorskoga govora zagrebečkoga Čerja*: [Domjanićevo Prigorje]. Zagreb [i. e. Sv. Ivan Zelina]: Pučko otvoreno učilište Sv. Ivan Zelina.
- Č = Malnar, Slavko. 2002. *Pamejnek: govor u čabarskom kraju*. Čabar – Rijeka: Matica hrvatska Čabar – Adamić.
- D = Pavešić, Marija; Magaš, Blaženka; Laloš, Željko. 2006. *Rěč do ríči: besėjdněk dėjuonskėga devoána: rječnik delničkoga govora*. Delnice – Rijeka: Adamić.
- DI = Hanzir, Štefica i dr. 2015. *Rječnik kajkavske donjosutlanske ikavice*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Đ = Maresić, Jela; Miholek, Vladimir. 2011. *Opis i rječnik đurđevčkoga govora*. Đurđevac: Gradska knjižnica Đurđevac.
- Fk-p = Maresić, Jela; Menac-Mihalić, Mira. 2008. *Frazeologija križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- G = Večenaj, Ivan; Lončarić, Mijo. 1997. *Rječnik govora Gole: srednjopodravska kajkavština*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- HZ = Vranić, Stanko. 2010. *Tak se govori(le) pri nas*. [Hrvatsko zagorje: (Bede-kovčina, Sveti Križ Začretje)]. Konjščina: Vranić-dom.
- J = Kovačec, August. 2020. *Rječnika govora Jesenja*. Gornje Jesenje: Općina Jesenje.
- MS = Blažeka, Đuro; Rob, Grozdana. 2014. *Rječnik Murskog Središća*. Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- P = Blažeka, Đuro. 2018. *Rječnik preloške skupine govora međimurskog dijalekta*. Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- S = Žegarac Peharnik, Milan. 2003. *Mali tematski rječnik samoborskoga kajkavskog govora*. Samobor: Samoborfest.
- SĐ = Belović, Stjepan; Blažeka, Đuro. 2009. *Rječnik govora Svetog Đurđa*. Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- SMf = Francić, Anđela; Menac-Mihalić, Mira. 2020. *Rječnik frazema i poslovice međimurskoga govora Svete Marije: Kaj? Storijska Kanižaj!* Zagreb: Knji-gra.
- V = Lipljin, Tomislav. 2002. *Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora*. Varaždin: Garestin.
- Z = Dragija, Stjepan. 2016. *Kajkavski rječnik okolice Svetog Ivana Zeline*. Sv. Ivan Zelina: Matica hrvatska, Ogranak Sv. Ivan Zelina.

Literatura

- Babić, Stjepan i dr. 1991. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: HAZU – Globus.
- Badurina, Lada; Pranjković, Ivo. 2016. Kvantifikacija u imenskim skupinama. *Jezikoslovlje*, 17/1–2, Osijek, 89–100.
- Barić, Eugenija i dr. 1997. *Hrvatska gramatika*. II. promijenjeno izdanje. Zagreb: Školska knjiga.
- Benešić, Julije. 1939. *Gramatyka języka chorwackiego czyli serbskiego*. Warszawa: Instytut Wydawniczy „Biblioteka Polska”.
- Franić, Ivana. 2007. Leksikografski status brojevnih riječi u *Rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 33, Zagreb, 107–131.
- Đurkovečki, Josip. 1826. *Jezičnica horvatsko-slavinska*. Pešta.
- HER = *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. 2002. Zagreb: Novi Liber.
- Ivić, Milka. ³2008. *Lingvistički ogledi*. Beograd: Biblioteka XX. vek – Knjižara Krug.
- Kornig, Franjo. 1795. *Kroatische Sprachlehre*. Agram.
- Kristijanović, Ignac. 1837. *Grammatik der kroatischen Mundart*. Agram.
- Lončarić, Mijo. 1996. *Kajkavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Lončarić, Mijo. 2005. *Kajkaviana & alia. Ogledi o kajkavskim i drugim hrvatskim govorima*. Čakovec – Zagreb: Zrinski – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Marković, Ivan. 2012. *Uvod u jezičnu morfologiju*. Zagreb: Disput.
- Matijević, Josip Ernest. 1810. *Horvacka Grammatika oder kroatische Sprachlehre*. Agram.
- Pranjković, Ivo. 1982. Klasifikacija riječi na vrste i razine gramatičke analize. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 17, Zagreb, 23–31.
- Pranjković, Ivo. 2004. Kategorijalna svojstva imenskih riječi. *Zbornik radova Zagrebačke slavističke škole 2003*. Ur. Stipe Botica. Zagreb: Filozofski fakultet, Zagrebačka slavistička škola, Hrvatski seminar za strane slaviste, 25–32.
- Pranjković, Ivo. 2021. *Gramatičke graničnosti*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Raguž, Dragutin. 1997. *Praktična hrvatska gramatika*. Zagreb: Medicinska naklada.
- RHKJ = *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*. Sv. 1 – 15. 1984. – 2020. Zagreb: HAZU – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. [Mrežna stranica: <https://kajkavski.hr/>]
- Silić, Josip. 1992–1993. Aktualizator *jedan* u hrvatskom jeziku (uvodna razmišljanja). *Filologija*, 20–21, Zagreb, 403–411.

- Silić, Josip; Pranjković, Ivo. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Szentmártony, Ignacije. 1783. *Einleitung zur kroatischen Sprachlehre für Teutsche*. Varaždin.
- Šarić, Ljiljana. 2002. *Kvantifikacija u hrvatskome jeziku*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Šojat, Antun. 1982. Turopoljski govori. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 6, Zagreb, 317–493.
- Tafra, Branka. 1989. Što su brojevi? (gramatički i leksikografski problem). *Raspave Zavoda za jezik IFF*, 15, Zagreb, 219–237.
- Tafra, Branka. 2005a. Morfološka obilježja brojevnih riječi. *Od riječi do rječnika*. Zagreb: Školska knjiga, 39–53.
- Tafra, Branka. 2005b. Oba, obadva. *Od riječi do rječnika*. Zagreb: Školska knjiga, 11–38.
- Weber (Tkalčević), Adolfo. 1859. *Skladnja ilirskoga jezika*. Beč: U c. k. Nakladi školskih knjigah.

Cardinal number *jedan* (one) and ordinal number *drugi* (second) in the published dictionaries of local Kajkavian dialects

Summary

The usage of numbers as a part of speech varies from one local Kajkavian dialect to another, which is reflected in the grammatical description of the Kajkavian dialect group. This paper analyzes the basic morphological characteristics of numbers using a selection of entries from the published dictionaries of local Kajkavian dialects. The focus of the analysis are the cardinal number *jedan* (one) and the ordinal number *drugi* (second), which are studied within the framework of both numbers and adjectives.

Ključne riječi: kajkavsko narječje, morfologija, glavni broj *jedan*, redni broj *drugi*, rječnik mjesnoga govora

Keywords: Kajkavian dialect group, morphology, cardinal number *jedan* (one), ordinal number *drugi* (second), dictionaries of local dialects

